

PEŞƏYÖNÜMLÜ İNGİLİS DİLİNİN TƏDRİSİNDƏ MÜASİR METODLAR

Əliyeva G.A., Abasova N.A.
Milli Aviasiya Akademiyası

Məqalədə Peşəyönümlü ingilis dilinin tədrisi metodları araşdırılır. Təhsildə yenilik problemlərini araşdırmaq və bu problemlərin həlli üçün yeni metodları təhlil etməkdən ibarətdir. Məqalədə ən çox yayılmış metodlardan Qrammatika-Tərcümə (Grammar/Translation), birbaşa (direct), Kommunikativ yanaşma (Communicative Language Teaching), Tapşırıq əsaslı (Task-based) metodlar barədə məlumat verilir. Bu metodlardan bəzilərinin üstünlükləri və çatışmazlıqlarından bəhs edilir və onların dərs prosesində tətbiq olunma yolları göstərilir. Peşəyönümlü ingilis dilinin tədrisində virtual reallıqdan istifadə imkanları və yaxşı texniki təminata ehtiyac olduğu qeyd olunur.

Açar sözlər: metod, kommunikativ yanaşma, ünsiyyət, virtual reallıq, birbaşa metod, ikidilli metod, tapşırıq əsaslı yanaşma, şifahi nitq.

Giriş. XXI əsr texnologiyalar əsridir və fərdlərin tərəqqisi üçün yaradıcı və innovativ zehinlər tələb olunur. Biz bu məqalədə peşəkar ingilis dilini öyrətmək üçün ən uyğun hesab etdiyimiz müasir dil öyrənmə üsullarını vurğulamağa çalışacağıq. Metod müəllimdən tələbəyə bilik və bacarıqların ötürülməsi yoludur. Metod - bir neçə mərhələdən ibarət və bir neçə yanaşma üsulunu özündə ehtiva edən uzun bir prosesdir. İngilis dili tədrisinin çox yayılmış və səmərəli yolları var. Ən çox yayılmış metodlardan **Qrammatika-Tərcümə (Grammar/Translation), birbaşa (direct), Kommunikativ yanaşma (Communicative Language Teaching), Tapşırıq əsaslı (Task-based)** metodları qeyd etmək olar.

Məqsəd və vəzifələr: Peşəyönümlü ingilis dilinin tədrisi metodlarını araşdırmaq, üstünlüklərini qeyd etmək və onların dərs prosesində tətbiqi yollarını göstərmək.

Peşəyönümlü ingilis dilinin tədrisində qarşılaşdığımız ilk metod kimi **Qrammatika-Tərcümə (Grammar/Translation)** metodunu göstərmək olar. Bu metod qrammatika və tərcümə üzərində cəmlənmişdir. "Tərcümə - xarici dil öyrənilməsində səmərəli bir vasitədir, o həm də dil biliklərini təkmilləşdirməyə yönləndirən bir üsuldur" [1]. Uzun müddət müəllimlər ingilis dili dərslərində ana dilində qrammatik qaydanı izah edirdilər, tərcümə tapşırıqları verirdilər, bəlkə də ondan əvvəl bəzi "boşluqları doldur" kimi tapşırıqlar olardı. Şifahi danışmaq bu tapşırıqların yerinə yetirilməsi zamanı aparılırdı. Həqiqi ünsiyyətə cəhd edilmirdi. Təəssüf ki, bəzi müəllimlər hələ də sinifdə əsas bilikləri şagirdlərə verə bilmək üçün yalnız ənənəvi lövhədə yazıb danışma metodundan istifadə edirlər. Bu yanaşma köhnəlmişdi üçün artıq səmərəli deyil. Dil tədrisi metodlarına müxtəlif dil və dilin öyrənilməsi nəzəriyyələri təsir edir və onlardan asılıdır. Xarici dilin tədrisi üçün müxtəlif metodlar tələb olunur. Bu metodlar müxtəlif situasiyalarda tələbələrin ehtiyaclarına görə qəbul edilmişdir. Metodun müvəffəqiyyəti vəziyyətdən, vaxtdan asılı olaraq dəyişə bilər. Qrammatika-Tərcümə metodu tələbələrə qrammatikanı ənənəvi üsullarla öyrənməyə və ikinci dil kimi çox çeşiddə ədəbiyyatdan istifadə etməyə yönəlir. Nəticədə, tələbələr yazı və oxuda daha bacarıqlı olurlar. Bu metod tərcümə tapşırıqları üzərində cəmləşir. Tələbələr oxuduğu mətnə uyğun ifadə yazırlar, həm də dilin istifadəsinə deyil, daha çox dil bilikləri öyrənməyə yönəldilirlər. Bu metod ingilis dilinin ancaq qrammatik qaydalarını öyrədir, danışmaq dili öyrənmək üçün istifadə edilmir. Əsas məqsəd sözləri ana dilinə tərcümə vasitəsilə ardıcıl istifadəsini nəzərdə tutur. Tələbələrin dili işlətmək üçün imkanları məhduddur. Tərcümə tələbələrə birbaşa həmin dildə düşünməyə imkan vermir. Bu da düşüncə və ifadələr arasında əlaqə yaratmaq bacarığını ləngidir.

Bu gün təhsil tədris və öyrənmə prosesinə tamamilə fərqli tərzdə baxmaq tələb edir, çünki müasir tədris metodları ənənəvi tədris metodlarından fərqli olaraq, bütün tələbələrə yalnız onların başa düşmə qabiliyyəti səviyyəsində yanaşmaq tələb edir. Tədris tək müəllim üzərində cəmlənmiş

olmamalıdır, müasir tədris metodları daha çox sual vermə, nümayiş etdirmə, izahetmə, məşqetmə qarşılıqlı söhbət əsasında qurulur və daha çox fəaliyyətə əsaslanır.

İngilis dilinin tədrisi metodları ilə bağlı bir neçə kurs keçdikdən sonra aydın olur ki, onların hamısı qarşıya konkret material qoymaqdansa, tələbələr qarşısında tapşırıqların qoyulması prinsipinə əsaslanır. Bu metoda əsasən, ana dilində danışmaq da qəti qadağandır, tələbələr hər zaman danışmağa təşviq edilir və bu, tədrisin tələbə üzərində cəmlənmiş olduğu qruplarda daha yüksək səviyyəyə çatdırılır. Bu üsul **birbaşa** və ya **təbii** yanaşma adlanır (**Direct method**).

Peşəkar ingilis dili müəllimi olaraq məqsədlərimizə çatmaq üçün tez-tez **Kommunikativ yanaşma (CLT-Communicative Language Teaching)** adlı metoddan da istifadə edirik. Əslində bu ingilis dili müəllimliyi peşəsində ən çox istifadə edilən və ən çox qəbul edilən yanaşmadır. Bu, tələbələrin sual vermək/cavab vermək, sorğu vermək, təsvir etmək, mövzu ilə bağlı danışmaq və s. kimi müxtəlif funksiyalarla ünsiyyət qurmaq bacarıqlarını vurğulayır.

Birbaşa metoddan fərqli olaraq, qrammatika təcrid olunmuş şəkildə öyrədilmir, öyrənmə kontekstdə baş verir. Kommunikativ yanaşma dilin müvəffəqiyyətlə öyrənilməsində real mənanı çatdırmaq məcburiyyətinin olması fikrinə əsaslanır. Tələbələr real ünsiyyətə cəlb olunduqda, onlar dil qabiliyyətləri əldə etmək üçün təbii strategiyalardan istifadə edirlər və bu, onlara dildən düzgün istifadə etməyi öyrənməyə imkan verir. Müəllim tələbə ilə real həyatın bütün mümkün situasiyalarından keçir: lüğət, ümumi ifadələr, davranış. İnsan gündəlik həyatda ingilis dilində ünsiyyət qurmağı öyrənir, qrammatika düzgün danışq nitqi üçün öyrədilir - incəliklərinə qədər öyrənilmir.

Bu metodun populyarlığı kifayət qədər sürətli nəticələrlə əlaqələndirilir – tələbə danışq klişələrini, əsas cümlə nümunələrini, standart lüğəti öyrənir və nəzəri olaraq, tezliklə, elementar mövzularda ana dili ingilis dili olanlarla ünsiyyət qurmağı bacarır.

Kommunikativ yanaşma metodunun tərəfdarları onu peşəyönümlü ingilis dilinin tədrisində də faydalı ola biləcəyini qeyd edir. Bu metodla müəllimlər adi ingilis dilindən fərqli olaraq, hər ixtisas üçün lazım olan daha konkret mövzular seçir. Buna müşahidə, anket, müsahibə və s. vasitələrlə nail olmaq mümkündür. Cek Riçards təhlillər əsasında ingilis dilinin öyrənilməsində aşağıdakı fərqləri qeyd edir: "Lüğət seçimindəki fərqlər, qrammatik fərqlər, mətn seçimindəki fərqlər, dilin funksional xüsusiyyətlərindəki fərqlər, ehtiyac duyulan bacarıqlardakı fərqlər" [2].

Peşəkar ingilis dilini öyrətmək üçün digər uyğun üsul **Tapşırıq əsaslı (Task-based)** metodudur. Müəllim bu yolla tələbələri materialı araşdırmağa cəlb edən fəaliyyət növü seçir. Bu, tələbələrə, nəinki, lüğətlərini genişləndirməyə, yeni terminologiyayı öyrənməyə, həm də əsas mövzular üzrə yeni məlumatlar əldə etməyə imkan verir. Peşəkar ingilis dilinin öyrənilməsində bu metodun çox böyük köməyi ola bilər. David Nuan qeyd edir ki, dil öyrənməyə gündəlik həyatda baş verən hadisələrlə bağlı mövzulardan başlamaq lazımdır. Sonradan bu "tapşırıqlar həyatdan auditoriyaya keçərkən mövzular pedaqoji xarakter alır" [3]. Peşəyönümlü ingilis dilinin tədrisində isə tələbələr öz ixtisaslarına uyğun tapşırıq alır və onu dərş ərzində müəllimlə birgə yerinə yetirməyə çalışırlar. Tapşırıq, məsələn, pilotlar üçün uçuşun hər hansı bir fazasında dispetçerlə radio əlaqəni aparmaq, mexanik qrupunda anqarda hansısa bir nasazlığı aradan qaldırmaq ola bilər. Peşəkar ingilis dilinin tapşırıq əsaslı metodla tədrisi öyrənmə prosesini daha maraqlı, eyni zamanda, səmərəli edir və bu metoddan istifadə məqsədəuyğundur. Tapşırıq növləri müxtəlif ola bilər. Tələbələr müəllimdən tapşırığı alır, cütlük və ya qrup şəklində onu müzakirə edir və sonra öz fikirlərini bildirirlər. Fikirlərin və nəticələrin eyni olması vacib deyil, çünki tələbələr aldıkları faktiki informasiyanı təhlil edərək öz fikirlərini bölüşürlər.

Bəzən başqa bir üsul da çox faydalı ola bilər, buna **Dogme** metodu deyilir, yəni **dərsliklərsiz öyrətmə** metodu. Dogme nəşr olunan dərsliklərə etibar etməyən, ancaq dərş zamanı müəllimlər və tələbələr arasındakı danışığa və ünsiyyətə əsaslanan bir tədrisin tərəfdarıdır. Bu üsul dərslikləri mümkün qədər uzaqlaşdırmağa və diqqəti tələbə ilə müəllim arasındakı ünsiyyətə yönəltməyə imkan verir. Bu metodla tələbələri müəyyən lüğət, terminologiya və strukturdan istifadə etməyə təşviq etməklə aktual mövzularda canlı ünsiyyət qurulur. Yüksək motivasiyası və orta səviyyədən yüksək səviyyəli tələbələr üçün bu metod dərşin daha interaktiv keçməsinə təmin edir.

Metodun mahiyyəti ondadır ki, tələbələr dərstdən əvvəl material üzərində işləmək tapşırığı alırlar (məsələn, video) və dərs zamanı onlar videoya baxmağa vaxt itirmirlər, dərsi ancaq mövzunun müzakirəsinə və fikir mübadiləsinə həsr edirlər. **CLIL (Content and Language Integrated Learning)** peşəkar ingilis dilinin tədrisinin əsas metodudur. Bu metod adətən fənlərin ingilis dilində tədris olunması zamanı geniş istifadə olunur. Bu eyni anda bir neçə vəzifəni həll etməyə kömək edən metoddur, məsələn, təyyarənin hissələrinin öyrənilməsi ilə yanaşı, bəzi qrammatik qaydaları tapşırıqlar verməklə öyrətmək olar. Bu yanaşmada ingilis dili təkcə məqsəd deyil, həm də məlumat əldə etmək üçün bir vasitədir. Ümumiyyətlə, peşəkar ingilis dilinin tədrisi peşənin terminologiyasını və əsas anlayışlarını bilməklə yanaşı, şüurlu, düşünülmüş yanaşma və kombinə edilmiş tədris metodu tələb edir. Müxtəlif fənlərin öyrənilməsi zamanı tələbə nəinki fənni öyrənir, həmçinin həmin fənnə aid lüğəti mənimsəyir və dil bacarıqlarına yiyələnir. Bu metod 4 C üzərində qurulub (content, cognition, communication, culture) yəni, məzmun, idrak, nitq və mədəniyyət. Onlar bir-biri ilə sıx əlaqədardır. Materialın yaxşı qavranılması üçün əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

- jestlərin, mimikanın, rəsm və videoların geniş istifadə olunması;
- tələbə aydın, əlaqəli şəkildə və ancaq ingilis dilində danışarsa, danışmaq zamanı nitq səhvlərinin üzərində durmaq lazım deyil;
- CLIL və həqiqi (authentic, yəni, həmin dili danışanlar üçün nəzərdə tutulan) materiallardan istifadə olunur.

Beləliklə, bu metodun özəlliyi ondadır ki, tələbə fənni öyrənərkən dili və dili öyrənərkən fənni öyrənir. Bu metodun populyarlığı durmadan artır. Praktika göstərir ki, bu metodla tədris aparılan qruplarda söz ehtiyatı adi qruplara nisbətən 5 dəfə artıq olur və ən başlıcası da, dil baryeri aradan qalxır. Metodun çatışmazlığı onu ilk mərhələdə tətbiqinin çətin olmasıdır.

Digər bir metod **Audio-Lingual** metoddur. O, şifahi nitqlə başlayır, yazılı formada təqdim olunmazdan qabaq material şifahi təqdim olunur. Dərs zamanı öyrənilən dildən başqa heç bir dil istifadə olunmamalıdır. Yeni dil ancaq situasiyalar şəklində verilir.

Qrammatik konstruksiyalar sadədən mürəkkəbə təqdim olunur. Qrammatik konstruksiyalar nümunələrlə verilir, qaydalar ayrılıqda öyrədilmir. Müəllim izahat zamanı ancaq rəsmlərdən, hərəkətlərdən istifadə edir. Səhvlər dərhal düzəldilir ki, səhv əzbərlənməsin. Dialoglar əsas öyrənmə materialıdır. Bu metod daha çox dili sərbəst öyrənilərkən istifadə olunur. Hər hansı bir materiala dəfələrlə qulaq asıb təkrarladıqda onların mexaniki əzbərlənməsi baş verir. C.T. Mart bu metodu nitq qabiliyyətinə yiyələnməyin ən asan üsulu hesab edir. Ümumiyyətlə, dialogların istifadəsi güclü üsuldur. Bu tələbələrin təxəyyülünü gücləndirir və yazı vərdişlərini təkmilləşdirir. C. Turgul öz məqaləsində qeyd edir ki, “Audio-lingual metodun məqsədi dialog və nitq sxemlərindən istifadə etməklə xarici dildə danışmaq üçün nitq bacarıqlarını yaratmaqdır” [4].

Xarici dil müəllimləri tələbələrin yaradıcı xüsusiyyətlərini artırmağa imkan verən üç üstünlüyə malikdirlər. Birinci, dil öz-özlüyündə yaradıcıdır. Biz eyni fikri müxtəlif yollarla ifadə edə bilirik. İfadə olunan hər bir fikir müxtəlif reaksiyalar yarada bilər. Söylədiyimiz hər bir fikir və ya cümlə müəyyən anda yaranır, yenidən deyilə bilər, yazan və danışan adamın məqsədindən asılı olaraq dəyişdirilə bilər. İkinci, müəyyən ixtisaslar üzrə peşəyönlü lüğəti təqdim etmək və həmin mövzuları müzakirə etmək mümkündür. Üçüncü, isə kreativ situasiyalarda tələbələr reallığa daha yaxın mövzularda söhbət edir, suala bir deyil, bir neçə cür cavab verə bilirlər.

İkidiilli metod (Bilingual method) - C.J. Dodson tərəfindən yaradılmışdır. O deyir ki, "ikinci dil öyrənilməsi zamanı ana dilinin funksiyasına fərqli münasibət vacibdir" [5]. Sübut olunmuşdur ki, ana dili mənə daşıyıcısı kimi istifadə olunarkən tələbənin təqlid şəkilli cavablarını, nəinki gecikdirmir, hətta asanlaşdırır. Ana dilinin istifadəsi ehtiyat kimi qaldıqda xarici dildə daha çox məşq etməyə və aktiv istifadə etməyə vaxt qalır, bu da dil öyrənilməsinin ilkin mərhələlərində çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Metodun çatışmazlığı onun yazı və oxu vərdişlərini inkişaf etdirməməsidir.

XXI əsrdə baş verən son hadisələr təhsilin müxtəlif formalarına müraciət etmənin vacibliyini göstərdi. Pandemiya dövründə onlayn mühazirələr, vebinarlar, hətta təkbətək Zoom və ya Komandalar sessiyaları getdikcə daha uyğun öyrənmə formasına çevrildi. Distant təhsil forması geniş vüsət aldıqca, metod və yanaşmaların formatını dəyişir. Dili uzaqdan öyrənmək metodologiyasının

dəyişdirilməsini tələb edir. Dil öyrənilməsində distant təhsilin bir sıra xüsusiyyətləri var. Bura müstəqil işin həcmnin artırılması daxildir, çünki tələbənin yanında oturub səhvləri düzəltmək imkanı yoxdur, tələbə tapşırıqları özü yerinə yetirir, sonra onları müəllimlə müzakirə edir. Tələbə düzgün yazı qabiliyyətinin vacib olduğunu başa düşməlidir, çünki real adamlarla ünsiyyət yaradır. Bu kiməsə göndərilən dəvətnamə, qəzet üçün məqalə, email, iş yerində istifadə edilən sənədlər də ola bilər.

Tədris prosesinin təşkilinin təkmilləşdirilməsinə ehtiyac var. İndi müəllimin tələbəyə əvvəlcədən material göndərmək imkanı var ki, bu da materialın unudulması və ya itməsi kimi halları aradan qaldırır. Həm də yazışma yolu ilə hansı materialların artıq verildiyini və hələ verilmədiyini izləmək çox rahatdır. İndi artıq çox sayda yeni internet resurslarının hazırlanması mümkündür. Siz dünya xəbərlərini, podkastları, video kolleksiyaları sonradan təhlil etmək üçün rahat izləyə bilərsiniz. Peşəkar ingilis dilinin tədrisində ən son nailiyyət virtual reallığın istifadəsini nəzərdə tutur.

Virtual reallıq və ya VR texnologiyası mənimsəyən təhsil müəssisələrinin sayının artması təhsildə özünü göstərir. VR tələbələrə heç vaxt auditoriyanı tərk etmədən dünyanın hər yerini gəzmək imkanı verir. Təsəvvür edin ki, tələbələr öz masalarında oturaraq piramidaları "gəzə" və bu barədə danışa bilərlər. Hər hansı bir kompaniyanın anqarında təyyarənin əsaslı təmir prosesini izləyə bilərlər. Virtual reallıq təhsildə geniş imkanlar yaradır.

Əksər insanlar virtual reallıq (VR) haqqında eşidiblər, lakin bir çox insanlar bunun nə olduğunu və təhsildə necə istifadə edildiyini bilmirlər. VR tələbəyə bir mövzunu hərtərəfli öyrənməyə imkan verən interaktiv məzmun (şəkillər və ya videolar) aiddir.

VR yalnız ümumdanişq dilini öyrətməklə məhdudlaşmır, o, müxtəlif məqsədlər üçün də geniş istifadə olunur, məsələn, elmi layihələr yaratmaq, bəzi terminologiyaları yadda saxlamaq, peşəkar mövzuları araşdırmaq və s. Milli Aviasiya Akademiyasında peşəkar ingilis dilinin tədrisi üçün virtual reallıqdan istifadənin yaxşı nümunəsi tələbələrin auditoriyada əldə etdikləri bilikləri birləşdirə biləcəyi uçuş simulyatorlarıdır.

Nəticə. Bir məqalədə peşəyönlü ingilis dilini öyrətmək üçün virtual reallıqdan istifadənin sonsuz imkanlarını təsvir etmək mümkün deyil, buna ayrıca məqalə həsr olunacaq. Yuxarıda göstərilənlərin hamısını ümumiləşdirərək qeyd etmək lazımdır ki, peşəyönlü ingilis dilini öyrətmək üçün bir çox metodlar mövcuddur, lakin bunun üçün kifayət qədər texniki baza və avadanlıq tələb olunur.

İngilis dili tədrisində əsas məsələlərdən biri də məqsədlərimizin aydın olmasıdır. Biz tələbəyə hansı metodlardan və niyə istifadə etdiyimizi anlatmalıyıq ki, onlar dil öyrənmə prosesinə daha məsuliyyətlə yanaşsınlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Cagri Tugrul Mart "The Grammar-Translation Method and THE Use of Translation to Facilitate Learning in ESL Classes" 2013 Journal of Advances in English Language Teaching, Vol1, N 4, pp 103-105.
2. Jack C. Richards "Communicative Language Teaching Today" Cambridge University Press, 2006 pg 11.
3. David Nunan-2003 "Task-based language teaching in the Asia context: Defining 'task'" Asian EFL Journal, 8.
4. Cagri Tugrul Mart -2010 "The Audio-Lingual Method: An Easy way of Achieving Speech" Cambridge Language Teaching Library.
5. Dodson, C.J. (1967/1972) Language Teaching and the Bilingual Method. London: Pitman.

MODERN METHODS OF TEACHING PROFESSIONAL ENGLISH

Aliyeva G.A., Abasova N.A.
National Aviation Academy

In this article very popular and effective methods for teaching professional English, their advantages and drawbacks are discussed. Innovation in education comes from identifying problems and developing new methods to solve these problems. Teachers who are considered innovative are connected to the world around them and are able to apply new methods of teaching. Different methods as Grammar-Translation, Direct, Audio-lingual, Bilingual, Communicative Language Teaching methods are mentioned. Different possibilities of using virtual reality for the purpose of teaching professionally oriented English are mentioned. A sufficient technical base and equipment are required for achieving better results.

Keywords: method, communicative approach, communication, virtual reality, direct method, bilingual method, task-based approach, aural speech.

**СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ
АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ**

Алиева Г.А., Абасова Н.А.
Национальная Академия Авиации

В статье обсуждаются популярные и эффективные методы обучения профессионально - ориентированному языку, их преимущества и недостатки. Инновации в образовании исходят из выявления проблем и разработки новых методов решения этих проблем. Педагоги, которые считаются инновационными, связаны с окружающим миром и могут применять новые методы обучения. В статье рассматриваются разные методы обучения, такие как- метода Грамматики и перевода, Прямой метод, Аудиолингвистический, Двухязычный метод, Коммуникативный метод обучения языку. Отмечены разные возможности использования виртуальной реальности для обучения профессионально-ориентированному английскому языку. Для получения лучших результатов требуется достаточная техническая база и оборудование.

Ключевые слова: метод, естественный подход, коммуникативный подход, коммуникация, виртуальная реальность, прямой метод, двухязычный метод, устная речь

Rəyçi: f.f.d. S.M. Əliyeva

Müəlliflər haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Abbasova Nailə Arif qızı	MAA, “Peşəkar ingilis dili” kafedrası	Baş müəllim	+050 220-27-51 nailya.abbasova@gmail.com
Əliyeva Gülxar Ağasəlim qızı	MAA, “Peşəkar ingilis dili” kafedrası	Baş müəllim	+055 765-04-56 A_gulkhar@mail.ru